

vicissituds del tema clausewitzia en un context postclausewitzia.

«*Gewalt*. Violence et pouvoir dans l'histoire de la theorie marxiste» és potser un dels millors assajos del recull. Balibar, excel·lent coneixedor –i lector de primera mà– dels textos, majoritàriament escrits en alemany, de la tradició marxista, fa ara una anàlisi de «El paper de la violència (*Gewalt*) en la història», escrit inacabat d'Engels i provatura teòrica sobre el materialisme, la dialèctica i la història. Convé remarcar que el terme *Gewalt* significa, al mateix temps, força violenta i exercici del poder sobirà (aspectes anti-institucional i institucional de la violència). Aquesta amfibologia de la paraula alemanya permet a Balibar traçar una retrospectiva brillant sobre la valoració de la violència en l'àmbit de la lluita revolucionària; reflexionar sobre la seva naturalesa i funcions polítiques; i per descomptat, mostrar *à la Derrida* la manca d'una identitat unívoca sobre la qual reposaria el sentit últim del fenomen entrevist.

Hem deixat per al final «Lénine et Gandhi : une rencontre manquée ?». És, no cal dir-ho, un experiment de labora-

tori que sorprèn per la combinació dels dos protagonistes que s'hi donen cita. El leninisme filosòfic ja el coneixiem des de *Repetir Lenin* de Žizek. Balibar, però, de manera prou convincent, justifica la *rencontre* del rus amb Gandhi pel fet que van ser els dos revolucionaris més importants del segle XX. L'assaig tracta de mostrar les apories de la «guerra civil revolucionària leninista», d'una banda, i les de la «no-violència del *satyagraha* (força de veritat) gandhià», de l'altra. En la recerca de l'antiviolència revolucionària i la civilitat ciutadana, Balibar pretén obrir un espai intermediari entre aquestes dues grans estratègies de canvi social del segle passat, indicant alhora els seus encerts i errors respectius. Apunta, doncs, a les revolucions que vindran. Només resta fer-se una pregunta, que de fet la història és l'única capaç de contestar. Llegiran Balibar els revolucionaris del futur? Vol-dríem pensar que sí.

Oriol Farrés Juste
Universitat de Girona

MARZANO, Michela (2008)

Extension du domaine de la manipulation. De l'entreprise à la vie privée
París: Grasset, 283 p.

El títol del llibre de Michela Marzano (Roma, 1970) ja deixa veure quin sentit té incloure aquesta ressenya en un volum sobre democràcia. L'estudi de Marzano ressegueix el significat d'autonomia des del valor que se li dóna avui en el món del treball fins al lloc que ocupa com a fonament de tota una ideologia en què l'autonomia pot ser només l'altra cara de la manipulació. El llibre, doncs, és un estudi de llenguatge. Marzano analitza els codis ètics de les empreses, els seus textos institucionals i troba un significat d'autonomia proper a l'omnipotència: triomfa

aquell qui és capaç d'utilitzar correctament la seva autonomia. I l'omnipotència es concreta en un seguit de discursos que, des del món del treball, es traslladen a tota la societat: fer amics, tenir salut, ser carismàtic, controlar l'atzar...; tot és possible si un és capaç d'aplicar a la seva vida privada les pràctiques que recomana la literatura empresarial: tenir confiança en un mateix, ser flexibles, comprometre's... És des d'aquest punt de vista que cal entendre la crítica que Marzano fa a l'empresa com a institució total, capaç de donar sentit a la nostra societat (pàg. 29), i que enfoca

la seva anàlisi a la recerca de paradoxes i disfuncions d'aquesta ideologia.

En l'anàlisi de l'evolució de la ideologia del treball, Marzano assenyala els anys vuitanta com la data clau. Abans, a ningú no se li hagués acudit demanar l'adhesió del treballador als objectius de l'empresa. Ni l'escola de Chicago donava més valor a l'empresa que la recerca de benefici. L'estructura laboral estava basada en el paternalisme i reproduïa les relacions de societat disciplinària. Aquest antic paradigma comença a canviar arran del toyotisme japonès i de les idees reproduïdes en llibres com *In Search of Excellence: Lessons from Americas Best Run Companies* (Peters T. i Waterman R., 1982). El nou paradigma era aconseguir l'adhesió del treballador a partir de la seva participació en l'empresa. L'empresa havia d'afavorir la confiança personal del treballador i la presa de decisions individuals i, d'aquesta premissa, el discurs en fa moral. En paraules de Marzano: «Pour “contrôler” les attitudes de leurs salariés, ils produisent des discours qui présentent l'engagement dans le travail comme un manière de s'accomplir et s'inscrire dans le monde de façon autonome» (pàg. 62). Aquest nou discurs suposa la creació d'un significat del treball que és capaç de donar i esgotar el sentit dins la vida d'un individu i que guarda una paradoxa nuclear: el discurs de l'autonomia del treballador té un encaix difícil en la mateixa empresa on els objectius són innegociables. La crítica de Marzano és clara: una autonomia que no permet participar en la negociació dels objectius és pura estètica. I, malgrat tot, és aquesta estètica que es converteix en ètica en un món on les veritats estan trontollant. Les empreses dicten els seus codis ètics i ocupen un espai «exemplar» que mai no havien tingut, el treball promet autorealització i dóna identitat social, els valors del treball –i, al centre, la confiança en l'autonomia individual– traspassen el món laboral i dicten actituds i fórmules vàlides davant qualsevol conflicte vital.

Marzano no nega que el treball mereixi un reconeixement social; allò que Marzano critica és donar un valor social al treball més enllà del valor que ha tingut tradicionalment, un valor que només s'explica per l'empobriment de les altres institucions socials i per una vocació del treball per convèncer a través d'una ideologia omnipresent i per convertir les lleis de l'*homo economicus* en lleis globals. D'aquesta manera, Marzano aposta per una racionalitat més construïda culturalment, menys lligada a l'individu i més lligada a la ideologia i la cultura predominants.

Per mostrar la seva tesi, Marzano mostra les paradoxes que hi ha dins del discurs del treball. A partir de llibres, codis i entrevistes, Marzano assenyala els valors centrals del nou discurs empresarial, les seves disfuncions i les seves incompatibilitats. Es demana compromís al treballador, però alhora se li demana flexibilitat; es promet donar competències al treballador a canvi de la seva confiança; la solidaritat laboral pateix les conseqüències d'un discurs individualista; es promet un diàleg social que no pot ser més que publicitat i persuasió quan els objectius són innegociables. I, com a punt clau, Marzano assenyala la incompatibilitat de demanar autonomia i conformitat alhora. Aquest és el punt central que justifica les moltes referències que Marzano fa al discurs empresarial com a discurs manipulador. Marzano recorda Weber per assenyalar que el discurs de l'autonomia converteix la presó de ferro en presó d'or, on un mateix accepta les limitacions en nom de la llibertat. L'estudi no analitza com funciona aquesta manipulació i s'atura en la remarca que el discurs de l'autonomia és omnipresent. Com ha dit Marzano, el llibre és bàsicament un estudi de llenguatge i el seu objectiu és mostrar com el discurs nascut al voltant del treball té ressò en molts altres sectors de la societat. Així, Marzano analitza les campanyes de Sarkozy i de Ségolène Royal per mos-

trar que, en les passades eleccions franceses, el discurs empresarial va fonamentar de diferents maneres ambdues propostes. Però, l'objectiu final del llibre, tal com el títol indica, és mostrar com aquests discursos sobre l'autonomia s'han fet també presents en la vida privada. Com he dit abans, l'autora no concreta com s'ha donat aquest pas ni si es tracta d'una simple contaminació o bé d'una necessitat del discurs del treball per convertir-se en ideologia omnipresent.

La confiança en la possibilitat d'èxit s'ha de fonamentar en factors controlables. Aquest senzill concepte és el punt de partida de la crítica de tota la literatura que, a falta de millor nom, podríem anomenar d'autoajuda. La premissa dels discursos que Marzano critica –i que són l'extensió del discurs del treball que anomena en el títol–, és que tot allò que sembla incontrolable –l'atzar, l'entorn, les passions...–, no és més que un reflex d'allò que fa cadascú amb la seva autonomia: «Votre état de santé, vos finances, votre vie amoureuse, votre vie professionnelle, tout cela est votre oeuvre, et celle de personne d'autre» (pàg. 193). Aquesta ideologia té dues conseqüències: una hiperresponsabilitat de l'individu que es torna culpabilitat quan les fórmules impersonals que abunden arreu no donen resultat i, segon, allò que Marzano anomena negació del principi de realitat. Si tot depèn d'un mateix, la realitat sembla estar de més i les seves dificultats són simples proves que s'han de superar. Cal especificar que, com abans passava amb el treball, Marzano no nega la importància de l'autonomia (només fa falta llegir el seu altre llibre: *Consiento, luego existo. Ética de la*

autonomia. Barcelona: Proteus, 2009). Allò que critica és la reducció del destí de l'individu a l'ús de l'autonomia, discurs que l'autora entén com una simple extensió de l'apologia de l'autonomia feta pel treball.

Extension du domaine de la manipulation. De l'entreprise à la vie privée és un llibre que conté allò que promet: una bona anàlisi del significat de l'autonomia en la ideologia actual. Tal com diu l'autora, és probable que els discursos sobre el treball que analitza hagin estat considerats sovint com discursos sense prou qualitat per ser analitzats. Però la qualitat d'un discurs no ha de guardar necessàriament cap relació amb el seu impacte social i, en el fons, l'estudi de Marzano té més d'estudi sociològic que d'altra cosa. A partir d'aquí, el llibre dóna bones claus per analitzar el discurs sobre l'autonomia, claus que ella mateixa aprofita per apuntar alguna crítica a Rawls i per aportar dades per explicar el problema de cohesió social que preocupa la filosofia política actual. En tot cas, el mèrit de Marzano és centrar el seu estudi en una paradoxa que, com demostra la seva producció, té encara molt de recorregut i que podria passar per aprofundir les relacions entre filosofia i sociologia en un punt clau: què passa quan la voluntat manipuladora es dóna a través del discurs sobre la llibertat?, a qui pertany aquesta voluntat?, com un individu pot col·laborar inconscientment en la creació i el manteniment d'aquests discursos?

Marc Plana

Universitat Autònoma de Barcelona

